

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page9>.
2. Кримінальне право України. Загальна частина : [підручник] / [М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.] ; за ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 480 с.
3. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 р. № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/va007700-09>.
4. Кримінальна справа № 1-61/2011 // Архів Долинського районного суду Івано-Франківської області.
5. Мачковский Л.Г. Преступные нарушения правил безопасности движения : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Л.Г. Мачковский ; Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова. – М., 1979. – 16 с.
6. Ковалёв М.И. О технике уголовного законодательства / М.И. Ковалёв // Правоведение. – 1962. – № 3. – С. 142–146.
7. Осадчий В.І. Злочини проти безпеки виробництва : [монографія] / В.І. Осадчий. – К. : Інтерсервіс, 2012. – 59 с.

УДК 343.9

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ У ЗЛОЧИНАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЦІЛЬОВИМ ВИКОРИСТАННЯМ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ УКРАЇНИ

CHARACTERISTICS OF PERSONAL INJURY IN CRIMINAL SUFFERING FROM UNLAWFUL USE OF BUDGETARY FUNDS OF UKRAINE

Лилик В.А.,
аспірант юридичного факультету
ПВНЗ «Львівський університет бізнесу і права»

Стаття присвячена дослідженню наукових поглядів на особу злочинця, яка вчиняє злочини, пов'язані з нецільовим використанням бюджетних коштів (ст. 210 КК України). Наведена характеристика категорій осіб, які вчиняють даний вид злочину. Охарактеризовані їх пошукові ознаки та проведена класифікація.

Ключові слова: бюджет, бюджетні кошти, криміналістика, криміналістична характеристика, особа злочинця, службова особа.

Статья посвящена исследованию научных взглядов на личность преступника, который совершает преступления, связанные с нецелевым использованием бюджетных средств (ст. 210 УК Украины). Приведена характеристика категорий лиц, которые совершают этот вид преступления. Дана характеристика их поисковым признакам и проведена классификация.

Ключевые слова: бюджет, бюджетные средства, криминалистика, криминалистическая характеристика, личность преступника, должностное лицо.

The article is sanctified to research of scientific looks to the face of criminal, that commits crime, related to the no purpose use of budgetary facilities (Art. 210 CC of Ukraine). The characteristics of the categories of persons committing this type of crime are given. Described them searching signs and conducted classification. It is determined that the recipient of the budget funds is a business entity, a public or other organization that does not have the status of a budgetary institution authorized by the budget manager to implement the measures provided for by the budget program and receives funds from them from the budget. One of the central elements of the structure of the forensic procedure for investigating a particular type of crime is a forensic characteristic, which is the most informative for the investigation process. Among its components, an important place is occupied by the offender. Summarized categories of criminals contain important search features that help identify specific offenders and their possible location, and help gather credible evidence that is sufficient to bring them to justice. Having analyzed the current legislation, periodical legal literature and disposition of Art. 210 of the CC of Ukraine, we came to the conclusion that this element of forensic characteristics is not sufficiently developed and requires more attention from the part of criminologists. Accountable for the misuse of budget funds are attracted by the accounting officers or financially responsible persons. Leaders, however, remain aside or pay a symbolic administrative fine.

Key words: budget, budgetary facilities, criminalistics, criminalistics description, face of criminal, official person.

Новий етап економічних реформ в Україні супроводжується не лише позитивними, але й негативними тенденціями у соціально-економічній ситуації країни. Одні з провідних місць займає й займають корупція та економічна злочинність. Важливою галуззю економічної діяльності нашої держави є сфера бюджетних відносин. У зв'язку з цим, протидія злочинам, вчинюваним у даній сфері, завжди вважалася пріоритетним напрямом діяльності правоохоронних органів. Виявом таких суспільно небезпечних діянь є, серед інших, нецільове використання бюджетних коштів, що завдає суттєвої шкоди державі в економічному та фінансовому планах, знижує рівень довіри до фінансових установ та держави в цілому.

Одним із центральних елементів структури криміналістичної методики розслідування окремого виду злочину є криміналістична характеристика, яка є найбільш інформативною для процесу розслідування. Серед її складових важливе місце посідає особа злочинця. Узагальнені відомості про категорії злочинців містять важливі пошуко-

ві ознаки, що допомагають встановити конкретних осіб, причетних до злочинів, їх можливе місце перебування та допомагають зібрати достовірні докази, достатні для притягнення їх до кримінальної відповідальності. Здійснивши аналіз діючого законодавства, періодичної юридичної літератури та диспозиції ст. 210 КК України, ми дійшли висновку, що цей елемент криміналістичної характеристики є недостатньо розроблений та потребує більш ретельної уваги з боку науковців-криміналістів.

Увагу питанням з'ясування та вивчення ознак осіб, які вчиняють злочини у бюджетній сфері, приділяли В. П. Бахін, Р. С. Белкін, О. М. Васильєв, В. І. Василичук, О. Ф. Долженков, О. Ю. Заблоцька, В. В. Кікінчук, В. В. Ковш, Ю. І. Кудряшова, Г. К. Літвінчук, Ю. Г. Маслак, Г. А. Матусовський, М. В. Салтевський, Л. П. Скалозуб, Р. А. Степанюк, А. В. Холостенко, В. Ю. Шепітько та ін. В останні роки цю проблематику досліджували В. А. Нечитайло, О. М. Олійник, Н. А. Остап'юк, О. В. Процюк, О. Р. Рушецька, В. М. Руфанова, Р. І. Сибірня та А. В. Сибірний.

Метою статті є з'ясування характерних криміналістично-значимих рис особи, яка вчиняє злочини, пов'язані з нецільовим використанням бюджетних коштів, для подальшого формування криміналістичної характеристики зазначеного злочину.

Відповідно до ч. 1 ст. 22 Бюджетного кодексу України (далі – БК України), для здійснення програм та заходів, що реалізуються за рахунок коштів бюджету, бюджетні асигнування надаються розпорядникам бюджетних коштів. За обсягом наданих прав розпорядники бюджетних коштів поділяються на головних розпорядників та розпорядників нижчих рівнів. Головні розпорядники бюджетних коштів – це бюджетні установи в особі їх керівників, які, відповідно до БК України, отримують повноваження шляхом установлення бюджетних призначень (п. 18 ч. 1 ст. 2 БК України). Вони визначають мережу розпорядників нижчого рівня та одержувачів бюджетних коштів з урахуванням вимог щодо формування єдиного реєстру розпорядників та одержувачів бюджетних коштів та даних такого реєстру (ч. 3 ст. 10 БК України). У результаті застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі розпорядники бюджетних коштів набувають статусу відповідальних виконавців бюджетних програм (ст. 20 БК України) [1]. Відповідальний виконавець бюджетних програм визначається головним розпорядником за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної бюджетної політики. Крім того, відповідальним виконавцем може бути і сам головний розпорядник у випадку, якщо виконання бюджетної програми забезпечується його апаратом чи розпорядник нижчого рівня входить у структуру головного розпорядника.

Особа злочинця є однією з центральних проблем наук кримінального профілю (кримінології, кримінального права, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності). У криміналістичній науці вивчення особи злочинця має давні традиції. Ще її засновник, Ганс Гросс, вказував, що в розслідуванні злочинів «найбільші зусилля слід докласти саме до з'ясування особистості обвинуваченого». Він виклав своє розуміння значущості складової особи злочинця, що робить акцент на взаємозв'язок «сліди злочину – особа злочинця». Головна ідея методики розслідування злочинів полягає у тому, що, спираючись на історичні, культурні, соціальні та меншою мірою інші аспекти життєдіяльності окремої групи осіб (злочинців-циганів), Ганс Гросс моделював їх психологічний профіль. Він наводив набір їх (циган) специфічних психологічних властивостей, таких як високий ступінь колективізму, гіпертрофована обережність, невдячність, мстивість, жорстокість та лінь [2, с. 42-43, 111].

Вітчизняна криміналістика накопичила певний досвід у дослідженні проблеми злочинця. Сьогодні, як зазначає Р. Л. Лужецька, традиційно виділяють два напрями вивчення особистості злочинця. Перший напрям передбачає отримання даних про особу злочинця по залишених на місці слідах, як матеріальних, так і ідеальних. Виявлені сліди дозволяють швидко знайти і затримати злочинця, а в подальшому провести його ідентифікацію. Другий – передбачає вивчення особистості підозрюваного (обвинуваченого) у процесі досудового слідства з метою встановлення вичерпної криміналістичної характеристики особистості суб'єкта. Традиційні підходи до вивчення особистості злочинця, на думку науковця, не дають змоги достовірно побудувати таку модель, тому що у першому підході при всьому різноманітті матеріальних та ідеальних слідів, які відобразилися, можна зробити лише приблизні висновки про деякі ознаки, властивості особи, що потенційно вчинила злочин; недолік другого підходу обумовлений лише приблизним, неточним висновком про тотожність підозрюваного та особи, яка вчинила, і знову-таки не дозволяє співвіднести інформацію про властивості особи, яка вчинила злочин, з реальними характеристиками даної особи. О. Л. Лужецька підтримує дум-

ку Н. І. Малихіної про третій напрям у криміналістичному вивченні особи злочинця. Цей напрям передбачає вивчення засуджених за вироком суду, що набрав законної сили, а також підозрюваних, щодо яких було припинено кримінальне провадження за не реабілітуючими обставинами. Такий підхід має вигляд ретроспективного аналізу і в його основі лежать статистичний, системний методи та метод узагальнення характеристик [3, с. 199]. Самі ж криміналістично значущі властивості можна умовно розділити на три великі групи: біологічні (стать, вік, фізичні ознаки); психічні (інтелект, воля); соціальні (соціальний статус, рід занять, професійна належність, місце проживання, взаємини з іншими людьми).

У цьому сенсі доцільно навести погляди кримінологів, що розробляють кримінологічну характеристику особи злочинця, та інформаційно доповнюють криміналістичні відомості. Так, О. М. Олійник характеризує особу злочинця, що неправомірно використовує бюджетні кошти в Збройних Силах України, через розкриття її соціально-демографічних, кримінально-правових та морально-психологічних ознак. Він робить висновок про те, що більшість начальників і командирів, які отримують призначення на матеріально привабливі посади через протекціонізм впливових покровителів за грошову винагороду, використовують це як можливість компенсувати грошові витрати і збагатитися шляхом розкрадання бюджетних коштів з обов'язковим поверненням частини фінансів їх розпорядникам, а також виплатою незаконної винагороди контролюючим органам та вищестоящому начальству. Як основний мотив вчинення такого виду злочину виокремлюється корислива установка на незаконне збагачення [4, с. 209, 214]. Схожої думки щодо кримінологічних ознак особи, яка вчиняє злочини, пов'язані з незаконним використанням бюджетних коштів, дотримується В. М. Руфанова. Досліджуючи соціально-демографічні ознаки, науковець вказує, що у більшості випадків даний вид злочину вчиняють чоловіки (70% засуджених). За віком спостерігається тенденція до старших вікових категорій. Основну вікову групу складають особи віком 40–50 років (67%), понад 50 років – майже 14%, а до 40 років – майже 19%. Майже 87% засуджених мають вищу освіту. Близько 79% злочинів, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів, вчиняється у містах. Щодо соціально-рольових ознак, то тут варто мати на увазі, що злочин вчиняється виключно тими особами, що безпосередньо мають доступ до бюджетних коштів та мають можливість ними розпоряджатися. Це, зокрема, особи, які обіймають посади керівників управлінь, відділів, служб бюджетних установ, підприємств, організацій, а також суб'єктів підприємницької діяльності. У зв'язку з цим, половина таких злочинців – це керівники бюджетних установ (із них 32% державних службовців) або суб'єкти підприємницької діяльності (із них 18% бухгалтерських працівників). В. М. Руфанова визначає такий перелік криміногенних посад: посадові особи господарських підприємств, начальники фінансових управлінь (відділів) обласної чи районної державної адміністрації, голови міських (сільських) рад народних депутатів [5, с. 604-605].

Р. Л. Степанюк виокремлює дві групи суб'єктів, що вчиняють злочини у бюджетній сфері. До першої він відносить осіб, які безпосередньо беруть участь у формуванні, розподілі та використанні бюджетних коштів, а до другої – осіб, які посягають на бюджетні кошти «ззовні», використовуючи певні господарські механізми. Суб'єктів першої групи науковець називає «уповноваженими особами», а другої – «підприємцями» [6, с. 82]. Такий поділ, безумовно, представляє інтерес для криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів. До першої групи суб'єктів належать службові особи, уповноважені державою розподіляти бюджетні кошти за цільовим призначенням, а суб'єкти другої групи – мають повноваження використовувати вже розподілені бюджетні

кошти. Також доцільно розглядати питання вчинення даного злочину за попередньою змовою групою таких осіб.

Н. А. Остап'юк та О. В. Процюк зазначають, що суб'єкт злочину, передбаченого ст. 210 КК України, є спеціальним і ним може визначатися лише службова особа, наділена правом розпоряджатися бюджетними коштами, зокрема відповідні особи підприємств, установ та організацій, фінансування яких здійснюється за рахунок бюджету. Саме наявність повноважень щодо розпорядження бюджетними коштами береться до уваги в ході визначення суб'єкта злочину. Разом із тим, доцільно було б деталізувати вказані повноваження і чітко вказати на необхідність забезпечення цільового використання коштів.

Проаналізувавши законодавство України щодо відповідальності посадових осіб за здійснені господарські операції, що містять нецільове використання бюджетних коштів, науковці дійшли до наступних висновків. Посадові особи підписують здебільшого документи, які містять дозвіл на витрачання грошових коштів. Із запровадження системи попереднього та поточного казначейського контролю зловживання у цьому питанні зараз трапляються рідко. Значно частіше нецільове використання бюджетних коштів реалізується шляхом відпуску матеріальних цінностей за завищеними нормами в межах самої бюджетної установи або одержувача бюджетних коштів. У цьому випадку підпис посадової особи, зазвичай, відсутній або наявний лише у вигляді візи. Крім того, відповідно до Типового положення про бухгалтерську службу бюджетної установи, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України 26 січня 2011 р., рекомендовано до завдань бухгалтерської служби включити «забезпечення дотримання бюджетного законодавства...; забезпечення контролю за наявністю та рухом майна, використання фінансових і матеріальних (нематеріальних) ресурсів відповідно до затверджених нормативів і кошторисів». Ці положення призводять до того, що досить часто до відповідальності за нецільове використання бюджетних коштів притягаються саме працівники бухгалтерської служби або матеріально відповідальні особи. Керівники при цьому залишаються осторонь або сплачують символічний адміністративний штраф [7, с. 357].

Проаналізувавши кримінальне та бюджетне законодавство, В. А. Нечитайло виділяє три категорії злочинців, що вчиняють злочини у досліджуваній сфері: 1) розпорядники бюджетних коштів (головні розпорядники та розпорядники нижчого рівня); 2) службові особи одержувачів бюджетних коштів; 3) особи, які вчиняють злочин через службову недбалість. Залежно від причин та умов, що спонукають до вчинення даного виду злочину, науковець наводить наступні групи злочинців: 1) особи, які вчинили злочин унаслідок збігу певних об'єктивних обставин (наприклад, з метою недопущення настання негативних наслідків для юридичної особи); 2) особи, які вчинили

злочин з метою задоволення власних потреб або потреб юридичної особи (наприклад, для виконання раніше даної обіцянки партнерам); 3) особи, які вчинили злочин через недостатні знання бюджетного законодавства або службову недбалість; 4) особи, які вчинили злочин, розраховуючи на уникнення кримінальної відповідальності. В. А. Нечитайло переконаний, що особливості механізму вчинення нецільового використання бюджетних коштів (значна кількість підрозділів та осіб, що беруть участь у використанні бюджетних коштів, а також складний документообіг) зумовлюють потребу поєднання зусиль декількох осіб. Тому в більшості випадків такі протиправні дії вчиняються у співучасті. Співучасниками такого злочину найчастіше стають керівники та головні бухгалтери установ, що мають відношення до використання бюджетних коштів. Співучасниками можуть бути і службові особи органів Державної казначейської служби України, а також місцевих фінансових органів [8, с. 137-138].

Р. І. Сибірна, А. В. Сибірний та О. В. Хомів вказують, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 210 КК України, може бути будь-яка службова особа виконавчої влади або місцевого самоврядування, підприємства, установи чи організації незалежно від форми власності, до повноваження якої входить виконання функцій із формування, розподілу, перерозподілу, безпосереднього використання бюджетних коштів, дотримання вимог щодо пропорційного скорочення або фінансування видатків бюджету. З урахуванням конкретного службового статусу і повноважень стосовно бюджетних коштів, усіх службових осіб, котрі можуть бути суб'єктами нецільового використання бюджетних коштів, науковці пропонують згрупувати так: 1) службові особи – розпорядники бюджетних коштів; 2) службові особи – одержувачі бюджетних коштів; 3) службові особи органів виконавчої влади, бюджетних установ, які не є розпорядниками бюджетних коштів, але мають повноваження щодо їх формування і використання; 4) службові особи Міністерства фінансів України, місцевих фінансових органів, органів ДКУ, які, згідно з законодавством, зобов'язані виконувати функції щодо забезпечення виконання бюджетів, обслуговування рахунків державного і місцевого бюджетів, бюджетних і небюджетних установ [9, с. 103].

Отже, проведене дослідження дає підстави стверджувати, що відповідно до положень чинного законодавства, злочини, пов'язані з нецільовим використанням бюджетних коштів, вчиняють службові особи, які наділені повноваженнями щодо здійснення бюджетних видатків. Вивчення особи злочинця, з'ясування причин і механізму її поведінки дозволяє найбільш ефективно здійснювати профілактичний вплив на особу, а зібрана та узагальнена інформація щодо цього є підґрунтям для формування криміналістичної характеристики та, в подальшому, окремої криміналістичної методики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08 липня 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Ахмедшин Р. Л. Криміналістическая характеристика личности преступника : Дисс. ... докт. юрид. наук по спец. : 12.00.09 / Р. Л. Ахмедшин. – Томск, 2006. – 210 с.
3. Лужецька О. Р. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики вимагання, пов'язаного із застосуванням насильства над потерпілим / О. Р. Лужецька // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2013. – № 4(63). – С. 196–201.
4. Олійник О. М. Кримінологічна характеристика осіб, які незаконно використовують бюджетні кошти у Збройних Силах України / О. М. Олійник // Питання боротьби зі злочинністю. – 2015. – Вип. 29. – С. 208–215.
5. Руфанова В. М. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють злочини, пов'язані з незаконним використанням бюджетних коштів / В. М. Руфанова // Форум права. – 2012. – № 2. – С. 603–608.
6. Степанюк Р. Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : монографія / Р. Л. Степанюк. – Х. : Ніка Нова, 2012. – 382 с.
7. Остап'юк Н. А. Кримінальна відповідальність за нецільове використання бюджетних коштів : проблеми ідентифікації суб'єкта / Н. А. Остап'юк, О. В. Процюк // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2013. – № 3 (59). – С. 353–359.
8. Нечитайло В. А. Характеристика осіб, які вчиняють нецільове використання бюджетних коштів / В. А. Нечитайло // Науковий вісник НАВС. – 2013. – № 4. – С. 133–140.
9. Сибірна Р. І. Криміналістична характеристика злочинів, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів / Р. І. Сибірна, А. В. Сибірний, О. В. Хомів // Науковий вісник ЛьвівДУВС. Серія економічна. – 2016. – № 2. – С. 96–107.